

Türkiye'de...

Nereye Uyarılmak?

Ordu üst komuta heyetinin Cumhurbaşkanına bir «uyarı mektubu» verdiği 1 Ocak 1980 tarihi, Türkiye toplumu için yeni bir tarihi dönemin başlangıç noktasıdır. 1 Ocak 1980'den başlayarak, Türkiye toplumu, «her şeye gebe» bir tarihi döneme girmiştir.

«Uyarı», 1980'li yıllara ağır ekonomik, politik, toplumsal sorunlarıyla, 1970'li yıllar boyunca yaşadığı çalkantılı değişimlerin yüküyle girmekte olan Türkiye toplumunun önündeki süreci beklenmedik biçimde kritiklemiştir. Hatta şu söylenmelidir ki, bu «uyarı» ile birlikte Türkiye toplumu, ne zaman, nasıl, hangi biçimde çıkılacağı hakkında şimdiden hiçbir şeyin söylenemeyeceği bir kaos sürecine girmiştir.

Bu yargının herkesten önce varolan «demokratik düzen»in politik güç ve kuruluşları tarafından ifade edilmesi gerekirken, ilk günlerde gösterilen tepkiler, yorum ve ele alış tarzlarının hiç de böyle olmadığını görüyoruz. «Uyarı» kendilerine tebliğ edildikten sonra, gerçi Ecevit, bunun «mevcut bunalıma yeni bir boyut eklediğini», Demirel de, «ortada ciddi bir durum bulunduğunu ve bunun adımı koymak istemediğini» söyleyerek, «uyarı»yı çok ciddi ve olumsuz sonuçlara yol açacak bir başlangıç olarak değerlendirmiş gibi gözüktiler. Fakat daha sonra her biri tek tek «uyarı»nın «muhatabı»nın kendileri olmadığını açıklamaya giriştiler. Ayrıca «uyarı»nın içeriğini, «metin»de adından bile doğrudan doğruya söz edilmemiş olan «anarşiyle ilgili yasal önlemler paketi»nin hızla meclislerden geçirilmesi isteğine indirgeyerek, bunun için zaten çalıştıklarını ve «isteğe uyarak» bu çalışmalarını hızlandıracaklarını ifade ettiler.

«Uyarı»yı aldığı ilk gün «istifa edip etmeyeceği» sorusunu şüpheli biçimde cevapsız bırakan Demirel, iki gün sonra, Cumhurbaşkanını ve Genelkurmay Başkanı ile görüşükten sonra «mektubun hükümetle uzaktan yakından en ufak irtibatının olmadığını» söyledi. Başka çevreler Demirel'e, bu konuda amacın yalnızca önlem paketinin parlamentodan hızla çıkarılmasından ibaret olduğu ve herhangi bir ard niyet taşımadığı noktasında güvence verildiğini belirttiler. Böylece ilk günlerin endişeli havası dağılmaya başladı. Büyük basında ve kamuoyunda hakim eğilim, «önlem paketi»nin hızla çıkarılmasının yerinde olduğu ve bu yapılsa «uyarı» nedeniyle doğan sorunun ortadan kalkacağı biçindedir.

Fakat, bu hava tamamen aldatıcıdır. Az sonra göreceğimiz gibi, böyle bir «uyarı metni»nin verilmiş olması ve bu metnin içeriği —metni verenlerin istek ve iradeleri ne olursa olsun— Türkiye toplumundaki gelişmelerin akış doğrultusunda çok ciddi bir yön değişimine yol açmıştır. Bu «uyarı» olayı, gelişmeleri belli bir yönde olmaya zorlayan ve bunu şu ya da bu ölçüde sağlayan belirli setlerin yıkılması demektir.

Bu setler doğrudan doğruya Türkiye'de varolan «demokrasi»dir. «Uyarı» biçimindeki müdahale, bu setleri büyük ölçüde tahrip etmiştir. «Toplumsal akış», 1 Ocak 1980'den başlayarak bu setlerin üzerinden «demokrasi dışı»na, bu ana doğru dönmeye başlamıştır.

Düzen partileri, özellikle AP ve CHP, en azından böyle bir tehlikeyle karşı karşıya olduklarını görmemişler midir?

Yukarıda anlatılanlar, onların «uyarı» olayını böyle yorumlamadıklarını ya da böyle yorumlamaktan kaçındıklarını göstermektedir. Oysa biraz dikkatle bakıldığında, «uyarı» metninin 12 Mart Muhtırasından çok daha ağır bir müdahale olduğu, ülkede varolan «demokrasi»nin kurumlarına bu muhtıradan çok daha kapsamlı bir karşı çıkış eğilimi içerdiği görülür.

12 Mart Muhtırasını aldığı anda bunun demokrasiye ciddi bir müdahale olduğunu söyleyen, bu nedenle istifa eden Demirel, bu görüş ve tutumunu bütün «12 Mart dönemi»nde korumuş, örneğin daha Eylül 1971'den başlayarak bir «demokrasi» kampanyası açıp yurdu dolaşmaya başlamış, «millet iradesinin üzerinde bir irade olmayacağını», «millet iradesi ile teşekkül etmiş parlamentonun ve ondan aldığı güçle hükümet görevini yürüten kabinenin» ancak «millet»e karşı sorumlu olduğunu, bu kurumlara bir başkasının —kast edilen «ordu»dur— emir veremeyeceğini, böyle bir duruma rıza gösterilmemesi gerektiğini ilan etmiş ve ardından Erim hükümetindeki AP'li bakanlar istifa etmişlerdi. Ordu komuta heyeti ve Demirel AP'si arasındaki karşılıklı tavizler sonucunda AP yeniden hükümete katılmış, ama Demirel AP'si «demokrasi»ye dönüş mücadelesini devam ettirmiş ve en sonunda «ordu»nun darbe tehditlerine rağmen «ordunun —etkili çevrelerin— adayı» F. Gürler'in Cumhurbaşkanını seçilmesine karşı direnmiş ve bu mücadeleden galip çıkarak «12 Mart rejimi»nin fiilen sona ermesinde başrolü oynamıştır. «12 Mart rejimi»nin sona ermesinde Demirel'in bu «demok-

rasi» savuncululuğu rolüyle verdiği mücadelenin büyük payı vardır.

«Uyarı metni»ni ilk aldığında «12 Mart'dan daha ciddi bir durum karşındayız» demiş olmasına rağmen, Demirel, daha sonraki söz ve davranışlarıyla bu değerlendirmesinden uzaklaşmıştır. Gerek onun, gerekse 12 Mart Muhtırasından sonra «muhtıra» nedeniyle CHP Genel Sekreterliğinden istifa etmiş olan Ecevit'in, şu anda gösterdikleri tutum üzerinde daha sonra duracağız. Şimdi, gerçekten de «12 Mart Muhtırasından daha ciddi» olan, yani 12 Mart Muhtırasına göre «demokrasi»ye daha köklü bir müdahale sayılması gereken «uyarı metni»ni inceleyelim.

Ashında «Silahlı Kuvvetlerin Görüşü» başlığını taşıyan bu metin, sonuç olarak «... siyasal partilerimizin bir an önce ... devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemleri müştereken almaları»nı istemekte; «ısrarla istemekte»dir.

Örneğin Ecevit, bu sonuca bakarak «uyarı»nın «muhtıra»dan daha ılımlı olduğu hükümüne varmakta ve «hiç değilse» demektedir —12 Mart Muhtırası gibi— «bir model empoze etmemektedir». Herhalde Demirel de bu sonuca bakarak «uyarı»nın «hükümetle uzaktan yakından irtibatı yoktur» diyebilecektir. Bu yüzden de Demirel 12 Mart'da yaptığı gibi istifa etmemiştir.

«Uyarı»nın bir «hükümet modeli» önermediği doğrudur. Ayrıca 12 Mart Muhtırasında olduğu gibi, eğer gösterilen —«partilerüstü» hükümetin kurulmasına karşı çıkılırsa ordunun bizzat yönetime el koyacağı tehdidi de yapılmamaktadır.

Bu düzeyde bir karşılaştırma yaparak ve bununla yetinerek kendilerini rahatlatan «demokrasi»mizin iki temel partisinin bu yaklaşımları ancak zavalıca diye nitelenebilir. Zavalı ve dar görüşlü «siyasal partiler»imiz, filin ne biçim bir şey olduğunu anlamaya çalışan körlük örneğindeki gibidirler. Ya da böyle olmayı yeğlemektedirler. Hepsi de «uyarı» filinin kuyruğuna sarılmakta, önlerindeki «şey»in bundan ibaret olduğunu sevinçle haykırmaktadırlar. Üstelik «ısrarla isteme» topuzunun bu kuyruğa bir başka lik verdiğini anlayabilecekleri halde.

«Silahlı Kuvvetlerin Görüşü» başlıklı metinde bu «ısrarla isteme» sonucunu «mecburiyet» haline getiren olgular ve nedenler sıralanmaktadır. K. Maraş yıldönümü eylemleri, Enternasyonal'in söylenebilmesi v.b. olayları tertipleyenlerin («sosyalist hareket»), «şariat düzeni davetçilerinin», «her türlü faşizmi getirmeye isteyenler»in, anarşi, yıkıcılık ve bölücülüğün tahammül edilmez noktada olduğu belirtilmektedir.

Bu genel olguları ortaya çıkaran, bunlara neden olan ise, ilkin doğrudan doğruya «siyasal partiler»dir. Bu, metinde ağırlıkla belirtilmektedir. Bu ana nedenden sonra parlamento ve onun işleyişi, devletin yürütme aygıtının dışındaki tüm «kuruluşları»nın haldeki yapısı gibi nedenler sıralanmakta, hafif bir ima da öteki «Anayasal kuruluşlar»a yapılmaktadır. Dolayısıyla uya-

rı metni, bütün «demokratik düzen»i, toplumun yönetim ve yönlendirme organizasyonunun bütün kuruluşlarını, varolan vahim durumun başlıca sorumlusu ve nedeni olarak göstermektedir. Yorum gerektirmeyecek kadar açıklıkla ifade edilmiştir ki, varolan «demokrasi»nin bütün kurum ve kuruluşları, ya «görevini yapmamaktadır» ya da «görevini yapamamaktadır». Anayasa ya göre, «demokratik düzen»in «vazgeçilmez unsuru» olan «siyasal partiler» bunun başlıca sorumlusudur.

«Silahlı Kuvvetlerin Görüşü» budur. Açıkça ifade edilmiştir ve muhatapı besbellidir: Bütün «demokratik düzen», onun «bütün kuruluşları» ve tek tek değil tümüyle «siyasal partiler».

Elbette ki metin kendi içinde çelişiktir. Hem bütün olumsuzlukların «siyasal partiler»den ötürü meydana geldiği söylenmekte, bu «görüş» ile ri sürülmekte, hem de bütün olumsuzlukların başlatıcısı, nedeni olan bu siyasal partilerden olumsuzluklara karşı «bütün önlemleri» almaları «ısrarla istenmekte»dir. Hem «devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketler»in —hepsi de kısaca süre içinde sırayla iktidarda bulunmuş— «siyasal partiler»in tutumlarından kaynaklandığı, bunun ürünü olup bu sayede güçlendiği söylenmekte, hem de aynı partilerden «bütün önlemleri almaları» istenmekte, beklenmektedir. Özetle, «yapan»dan «yaptığını temizlemesi» istenmektedir.

Siyasal partiler ve onlarla birlikte «demokrasi»nin bütün kurumları ve devlet aygıtının —ordu hariç— tüm «kuruluşları» «Görüş» metninde kendilerine zafte edilenlere ses çıkarmamışlardır.

Her şeye rağmen, 12 Mart Muhtırası «demokrasi»ye karşı bu denli kapsamlı, ağır bir yaklaşım içinde değildi. Orada itham edilen yalnızca «parlamento ve hükümet»ti. Üstelik AP, parlamentoda çoğunluğu elde tuttuğu için «parlamento ve hükümet»in süregelen tutum, görüş ve icraatı ile Cumhuriyetin geleceğini ağır bir tehlikeye düşürme ithamı, hemen tümüyle AP'ye yönelikti.

Oysa «uyarı» metninde açıkça görülmektedir ki, «ordu», bir iktidar partisini ve dolayısıyla parlamentoyu değil, tek tek «kuruluşları» ile bütün yönetim, yürütme aygıtı da dahil tüm «demokratik devlet düzeni»ni karşısına almıştır. «Görüş»ün temelinde bu tavır abş vardır.

Türkiye'deki «gidişi» «kaos»a doğru» döndüren en önemli etken buradadır. Henüz biçimlenmediği için bu «tavir alış»ı açıkça göremiyoruz. Ancak, artık orduyu bağlayan «uyarı» metninin mantığı ortadadır. 1 Ocak sonrası gelişmeler içinde artık kendisine —istesin istemesin— bir politik mihrak olarak bakılacak olan ordu, bu «siyasal görüş»üne göre tavrını biçimlendirmeye zeminindedir. Kendisinden bu beklenenek, tavrı bununla ölçülecektir.

«Uyarı»nın «anarşiye karşı yasal önlemler paketi»ne indirgenemeyecek bu içeriği karşısında «ordu üst komuta heyetinin yönetime elkoymak-

Birikim 58-59/10

tan söz etmemesi, hattâ bu konyuda güvence vermesi, onların demokrasiye bağlılığını göstergesi olarak» asla yorumlanamaz. Metnin sözkonusu içeriği ve «yönetime elkoyma konusundaki isteksizlik» yalnızca üst komuta heyetinin içinde bulunduğu açmazı göstermektedir.

Şu anda «yönetime elkoymak» tarafı değil ordunun komuta heyeti. Ve herhalde bu tutumunu elden geldiğince korumaya çalışacaktır. Çünkü Türkiye'yi yönetmenin, hele varolan koşullarda bir Türkiye'yi yönetmenin altından kalkabilecekleri konusunda derin tereddütleri, güvensizlikleri vardır.

Fakat «uyarı» metnini vermekle, Türkiye'deki gidice öylesine bir elkte bulunmuşlardır ki, bundan sonraki gelişmeler olayların onları iteleceği yer «yönetime elkoyma» noktasıdır. Politik «görüş»lerini belirtmekle ve varolan politik güçler üzerinde yaptıkları ilk etkilerle, kendilerini varolan «demokrasi»nin bütün politik güçlerinin ötesinde bir politik güç, bir politik mihrak olarak koymuşlardır artık. Türkiye'de böyle bir güce, böyle bir «mihrak»a dönmeye dünden hazır ekipler vardır.

Pek de pusuda sayılmayacak olan faşist hareketi saymasak bile, örneğin Bay M. Toker gibilerin örnek teşkil ettiği ekipler ilk akla gelenlerdir. İnönü'nün içgüveysi olmanın ötesinde ciddiye alınır bir yanı olmayan Bay Toker'in İnönü'nün ölümünden sonraki politik görüş ve tavırları, onda, «içgüveysi» olmanın bir politik karakter gibi yerleştiğini göstermekteydi. Bu karakterini kayınbabasının sözcüsü olarak yerine getirmekle yetinmek istemediğini, yeni içgüveysi başbakan görünümüyle yapmak istediğini açıkça söylemiş olduğu son zamanlardı. Nitekim keskin bir «kayınbaba» lokusu almış olduğu için nihayet aradığı fırsatı bulmuş olmanın sevinciyle «uyarı metnine katılmamak imkânsızdır» diye ilan etti. Açıldığını hissettiği «kapı»nın, «demokratik parlamenter mekanizmanın ... sağlıklı işlemesine süratle son verilmesi»ni istediğini özellikle belirterek, kendi umut kapısı adına «siyasal partiler»e ultimatomunu verdi. Bay Toker'e göre «iki büyük parti», «aralarında yapacakları işbirliğinin şeklini ve çerçevesini, süresini, modelini derhal oluşturmahırlar». Bu «son derece ciddi uyarı» dikkate alınmadığı takdirde, «diyor du Bay Toker, «... akıntının ters yönde turmanışa geçmesi kaçınılmazdır».

Hiç şüphe edilmesin ki, 1 Ocak'dan başlayarak ordu üst komuta heyetinin etrafında Bay M. Toker gibi «akıntının ters yönde turmanışa geçmesi»ne tümüyle teşne, bunun için özel gayretlerini esirgemeyecek bir «çevre» oluşmakta ve gitgide sayıları kabarmaktadır.

Bunlar zaten son aylarda «ara rejim» tezi ile sesterini duyurmaya başlamışlardı. 1 Ocak 1980 olayı onların «ara rejim» eğilimlerini daha da koyulaştırdı. Ordu üst komuta heyeti kendisini veya içinden birini diktatör aday olarak öne sürmüş değil; şu anda buna talipli gözüküyor.

Ama «ara rejim»ciler, ağırlaşan sorunların altında «demokrasi»ye aldırmaç hale gelen geniş kesimlerdeki güçlü eğilimden ve «demokrasi»nin savuncucusu olması gereken iki büyük partinin yıpranmışlığından destek alarak, komuta heyetini veya içlerinden birini diktatör «aday» olarak sahnenin ortasına iteleme fırsatını aramaktan hiç de geri durmayacaklardır. 1 Ocak 1980'den başlayarak, geri-bıraktırılmış Türkiye'nin aynı nitelikteki «demokrasi»si üzerinde bu tür akbaların çizmekte olduğu leşe konma daireleri, hızlanmakta ve daralmaktadır. Her şeye rağmen, kendisini korumak gibi doğal bir eğilim nedeniyle bile olsun, «demokrasi»nin iki büyük partisinin bu tehlikeyi görmesi ve bunun için önlem alması beklenirdi. Oysa şu an görünen tam tersidir. Alman örneğiyle varolan «demokrasi»nin kendisini daha cansız hale getirmesi, kendisini budaması yolundaki önlemlerdir. «Demokrasi» kendini vareden «hak»ları bir an önce keşip biçerek kendisini savunmaktadır. Akbabaların asıl cansız bedenlere saldırdığını bilmiyoruz gibi.

Bu tür önlemlerle tamamen biçimselleşecek bir demokrasi Demirel ve AP'nin öteden beri istediği bir şeydi. Ama tüm demokratik mekanizma itham edilirken, şimdiye kadar «millet iradesi»nin üzerinde bir irade tammadığını ilan etmiş bir AP'nin bile bu indirgeme operasyonuna karşı çıkması gerekirdi. Öteden beri «en geniş demokrasi»yi savunagelmis» Ecevit CHP'sini saymıyoruz bile. O bir yana, yılların «millet iradesi» savuncucusu AP, bu iradenin dışında bir iradenin belirgin müdahalesi ve gözetimi altında yapılacak bir indirgeme operasyonunu, başlamsı olsa bile durdurulmalıydı.

Ama eğer AP de CHP de bunun tam aksi görünüyor, neden, sadece içgüdüsel bir taviz verip «ne kalmışsa onu kurtarmak» eğilimi, bu zavalı zayıflık değildir. Bu, aynı zamanda Demirel ve Ecevit'in 12 Mart'a karşı çıkışlarının hiç de ilkesel olmadığını gözler önüne sermektedir. Anlaşıyor ki, Demirel ve AP, «hükümetten çekilmeleri istemediği için», hattâ bu «uyarı»nın yattığı koşullarda hükümette, kalmalarına öteki partiler daha zor itiraz edebilecekleri için memnundurlar. Bu nedenle «millet iradesi»nin zedelediğini söylemek gereğini bile duymamaktadırlar. «Millet iradesi» dışında bir irade» tarafından «demokratik düzen» bütün kurumlarıyla itham edilmiş olabilir; ama AP'nin hükümette kalmasına dokunulmuyor, üstelik güvence veriliyorsa «millet iradesi» güven içinde demektir. «Demokrasi»yle, «millet iradesi» sözcüğüyle AP, kendisini anlatmaktadır. Dolayısıyla genel olarak demokrasiye değil, yalnızca AP'ye, onun bulunduğu konuma somut zarar veren şey «demokrasi»ye aykırıdır ve bu nedenle karşı çıkılmaktadır. 12 Mart Muhtırasına bu yaklaşım nedeniyle karşı çıkılmış, muhtıranın «millet iradesi»ne aykırılığı bu nedenle ilan edilmiştir.

Ecevit'in 12 Mart Muhtırasına karşı çıkış ge-

Birikim 58-59/11

rekçelerinde de benzer bir özdeşleşme yok mudur? CHP Genel Sekreterliğinden istifa ettiğünde, muhtıramın verilmiş nedeni şöyleydi: «Ortann solu hareketinin ve benim demokrasi kuralları içinde yenilemeyeceğimiz anlaşılmiştir. Onun üzerine demokrasi kuralları dışına çıkılarak yenilgimiz sağlanmıştır. Böylece müdahale belirli bir amaca ulaşmıştır, oyun bitmiştir.»

Bu gerekçelerle muhtıraya karşı çıkan Ecevit, şimdi 1 Ocak «uyarı»nın ilk isteklerini hemen gerçekleştirmeye koşarken, asla kendi kendisiyle çelişmemektedir. «Demokrasi»ye müdahale, ancak ortada «demokrasi kuralları» içinde yenilmeyeceği anlaşılabilir bir Ecevit CHP'si var ise olur. Oysa Ecevit CHP'si 14 Ekim'de «demokrasi kuralları» içinde ağır bir yenilgiye uğramıştır. O halde ortada müdahale gerekçesi yoktur ve dolayısıyla, olan, «müdahale» filan değildir.

Demirel ve Ecevit «demokrasi»yi kendileriyle özdeşleştirerek ve «uyarı»nın kendilerine görünür bir zarar vermediği noktasından hareket ederek tutumlarını saptamış, «demokrasi»nin ayakta durduğuna karar vermişlerdir.

«Uyarı» olayına «demokrasi»den değil kendi çıkarlarından, taleplerinden yola çıkarak bakan ve bu olay eğer kendi çıkarlarına sesleniyorsa onun «demokrasi»ye verdiği zararı zerrece gözönüne almayacak olan kesimlerin sözcüleri, görünür bir memnuniyet içindedirler. Örneğin İstanbul Ticaret Odası Başkanı Nuh Kuşçulu hemen verdiği demeçte Türk Silahlı Kuvvetlerine bu açıklamaları için teşekkür ettiğini ilan etmiştir. «Düşüncelerimize tercüman olunmuştur», demektedir. Ve «inşallah» diye ekleyen Nuh Kuşçulu, «politikacılarımız» ve siyasilerimiz»in «bu ihtara uymaları» arzusunda.

Henüz bilmiyoruz, Nuh Kuşçulu'nun bir kısmı adına konuştuğu büyük sermaye çevreleri, parlamentodan önm yasalarını hızla geçirmekte olan «siyasilerimiz»in, bu «ihtara uyma» eylemlerinin «sorunu» halledeceğine inanmakta mıdır? «İhtardan yalnızca bunu mu anlıyorlar, yoksa az önce uyarı metninin içeriği hakkında söylenenleri mi? Olayların seyirinin parlamentodan önm yasalarını çıkartmakla durmayıp, parlamentoyu ve o yasaları çıkaran «siyasal partilerimiz»i de devreden çıkarma yönünde ilerleyebileceğini görmüş, bunu göze almışlar mıdır?

Şimdiden göze almadıysalarsa bile çıkarıları gerektirdiğinde bundan da ileriye gideceklerine hiç şüphe yok. Fakat onların böyle bir noktaya gebe bir sürece yol açan «uyarı metni» ile bağlantılılarının ne ölçüde olduğu, «uyarı» metninin bu niteliğini kavrayıp kavramadıkları hakkında henüz herhangi bir somut kanıtımız yok.

İşin bu yanı fazlasıyla önemli değil artık. Eğer «uyarı» olayı ile başlayan süreç hakkında şimdiye kadar söylenenler genel hatlarıyla doğruysa ve şimdiden besbelli olduğu gibi bu sürecin ilk

özelliği «sosyalist hareket» üzerinde başkaların gitgide artışı olacaksa, sorulması gereken soru, sosyalizm hareketinin ne yapacağı sorusudur.

1 Ocak sonrası dönemde genel olarak «sosyalist harekete» ve özel olarak bu alan içindeki ögelere yönelik resmi terör ve baskının çok daha ağırlaşacağı besbellidir. Polis görev ve yetkinlerinde, dernek, toplantı, gösteri yasalarında yapılmakta olan değişiklikler ile hem yasal zor ve kısıtlamalar alabildiğine «özgür» biçimde kullanılacak; hem de «sosyalist hareket»in kitlesel bağlantılarının örgütsel zemini dağıtılarak, «hareket»in tecrit olması, «kendini içine» kapanması sağlanmaya çalışılacaktır.

Bu operasyon, geniş toplum kesimlerinin çoktandır güçlü bir istikrar eğilimi içinde oluşundan destek alarak yürütülecektir.

Bu noktayı özellikle belirtmek, kavramak zorundayız. Yıllarca «demokratik hakların daha da genişletilmesi» talebinin şampiyonluğunu yapan CHP'nin şimdi parlamentodan geçirilmekte olan önm yasalarını hazırlama «cesareti»ni gösterebilmesi, AP'nin son seçimlerden en büyük parti olarak çıkması, «uyarı» olayının en azından «ne olursa olsun» havası içinde karşılanması v.b. olgular, sözkonusu istikrar eğiliminin somut kanıtlarıdır. Şurası tartışmasız bir gerçektir ki, bu eğilimin varlığını sürdürmesi, sosyalist hareketin susturulması, tecrit edilmesi operasyonunu başarıya ulaştırarak en temel ekeridir.

Buradan, sosyalizm hareketinin önümüzdeki dönem içindeki eyleminin ana çizgilerini çıkabiliriz. Sosyalizm hareketi, ağırlıkla bu eğilimin dönüştürülmesi, bu eğilimin başlıca özelliklerine karşı özelliklere sahip bir eğilimin güçlendirilmesi mücadelesini vermek zorundadır.

Bu genel ifadeleri daha somutlaştırabilmek için öncelikle sözü edilen istikrar eğiliminin başlıca özelliklerini ve doğuş koşullarını, nedenlerini kısaca açıklamaya çalışacağız.

1973 sonrasında CHP'ye verilen oyların büyük çoğunluğu «düzen değişikliği» umudunu taşıyordu. Sorunlarını «düzen»den hareketle kavrayan ve çözümünü buradan başlayarak bulmaya çalışan geniş yığınlar, Türkiye'deki düzenin değişmesinin bedelini uzunca bir süre sıkıntıya katlanarak, özveride bulunarak ödemeye hazırdılar. CHP, günlük sorunların kaynağını ve sorumlusunu «düzen»de bulan bir anlayışın 1970'li yılların sonlarına kadar süren yaygınlaşması sayesinde, bunun itişiyi ve bu anlayışa «prim verecek» en büyük parti ve iktidar partisi olabildi.

Bu anlayış ve onun «düzen»e dayalı açıklama modeli, onu benimseyen kişi ve kesimleri kendi politik ve toplumsal tutumlarının öne mine dolayısıyla vardiyyor, «düzen»deki şu ya da o değişikliğin kendi politik-toplumsal tutumuna bağlı olduğu bilinciyile birlikte belirli bir eylemlilik ihtiyacına yol açıyordu. Dayanışma, özveri v.b. toplumsallaşma kavramına ilişkin değerler buradan

güçleniyordu. Dönemin o büyük kitle gösterileri ve buralardaki coşkulu hava, bütün bu sayılan öğelerin ortak ifadesiydi. 1977 seçimlerine kadarki döneme damgasını vuran, bu «politikleşme eğilimi» idi.

Bu eğilim, 1977 ortalarından itibaren gücünü yitirmeye başladı. Bunun politik nedenleri üzerinde örneğin Birikim'in bir önceki sayısında uzun uzun durulduğu için burada sadece atf yapmakla yetiniyoruz. Öteki nedenler ise aynı zamanda sözünü ettiğimiz istikrar eğiliminin kaynaklarıdır.

«istikrar eğilimi» olarak adlandırdığımız eğilim, I. MC'nin son aylarından itibaren gündelik hayatı etkilemeye başlayan ve giderek çekilmez hale gelen sıkıntılarını, yoklukların ön plana geçişiyle oranlı olarak güçlendi ve egemen hale geldi. AP'nin 14 Ekim seçimlerinden en büyük parti olarak çıkması sonucu bunun bir ürünüdür.

Şüphesiz ilk akla gelen soru, bu gitgide ağırlaşan ekonomik sorunların, yoklukların nasıl olup da «düzen değişikliği» isteyen eğilimi daha fazla güçlendirmede, daha radikal politik arayışlara yöneltmede; tersine «istikrar eğilimi»ni güçlendirip AP'nin en büyük parti haline gelişini sağladığıdır.

Bu soru —bir açıklama modeli olarak— ideolojinin oynadığı rolün büyük payı ışığında cevaplandırılabilir.

Son yıllarda gündelik hayatı çekilmez hale getiren sıkıntılar, yokluklar, enerji, petrol ve döviz sorunu —yokluğu— ile açıklanmakta, en temel tüketim maddelerinin çoğunun yokluğu bu ana yoklukların zincirleme sonuçları olarak gösterilmektedir. Bu açıklamanın özelliği, sorunların kaynağını «dışarı»ya koymasındır. Örneğin sıkıntıların baş sorumlusu olan petrol sıkıntısı, bu maddenin «dışardan» alınması ve fiyatının OPEC ülkeleri tarafından sürekli yükselttiliyor olması sonucu meydana gelmektedir. Öteki temel sorun olan döviz sıkıntısının nedeni de Türkiye'ye yardım etmeyen devletlerdir. IMF'de simgeleşen ve ona yönelen «milli» öfke, bu «dışardaki» neden(ler)i giderememenin çaresizliğinin bir tür dile getirilişidir.

Kaynağın, nedenin «dışarda» aranmasının bir ikinci örneği, ülkedeki politik mücadelenin, özellikle «çatışma»ların açıklanış tarzıdır. Son zamanlarda özellikle yaygınlaştırılmaya çalışılan bu açıklama tarzına göre, «çatışma»lar dışardan yönetilmektedir. Daha önceleri «karşıklık çıkarma» yalnızca sosyalistlere ifade edilirken kaynağı yine «dışarda» gösterilir ve «uluslararası komünizm» suçlanırdı. Şimdi faşistlerin örtülmesi imkânsız terör eylemleri ortadayken «dışardaki kaynağın» da bu olguyu kapsayacak biçimde gösterilmesi inandırıcılık için gereklidir. «Dış mihraçlar» deymi bu karşılıyor. Bu «dış mihraçlar»ın amaçları ve araçları konusunda birçok varyasyon var. Örneğin son aylarda «silah kaçaklığı» üzerinden giden bir «açıklama» epeyce ilgi çekti. Ülkenin «demokrat» kamuoyununun

en etkili gazetesi ve düzenin «saygın» kesimlerinin basındaki sözcüsü Milliyet, kendisine yakışan bir «ciddi» varyasyonu işlemekle meşgul. Ünlü karikatürçüsü, karanlıkta haince sırattan, kimliği, amacı belirsiz «dış gücü»ün keyifle oynattığı «sağ ve sol eylemciler» çiziyor. İki kez yayımlanan bu tür şemaların birinde de duvara asılı dört maske görüyoruz. «Sol» ve sağ eylemciler ile Kürt ve Ermeni «etnik grup»lar temsil ediliyor bunlarla. Bu maskeler önünde elinde tabancası ile sırtı dönük «birisi», «bugün hangi yüzle çık-sam» diye duruyor.

Ekonomik ve politik sorunların bu «dışardan» nedenlere bağlı olarak algılanması, «açıklanması», sözkonusu sorunların «iç»teki, «düzen»deki gerçek, asli nedenlerinin silikleştirilmesine yardımcı. Ayrıca bu tür bir kavrayış, kişiler, gruplar ve sınıflar olarak yürütmeye eylemin bu uzak nedenler önünde etkisiz kalacağı yargısına yol açıyor.

Bu açıklama modeli içinde kişilerin, grupların, sınıfların «iç»e, «düzen»e yönelik politik eylemlilikleri anlamını yitirir. Sorunların kaynağına müdahale edebilecek politik eylem ancak «devletin eylemi»dir. Sorunlar ağırlaşıkça ve bu «açıklama modeli» egemenliğini koruduğca, dışardaki kaynağına müdahale edebilme ihtiyacı yoğunlaşır ve bu, «güçlü devlet» isteğinde politik ifadesini bulur. Bireyler ve topluluklar, «kaynağı dışarda» olan sorunların kendi hayatları üzerindeki etkilerini, sonuçlarını gidermeye, bunlardan zarar görmemeye uğraşırlar. «Bütün»ü düşünmek, toplumun çoğunluğu için önlemler almak, «devlet iktidarı»na bırakıldığı, ondan beklendiği için, her «parça» da kendi içinde parçalanarak «kendisi için» düşünmeye, kendisi için çareler aramaya başlar.

Türkiye toplumunun haldeki günlük hayatını karakterize eden şey budur. Herkesin kendisi için çözümler aramaya yöneldiği, toplu davranış biçimlerinin ender görülür olduğu bir duruma gelmiştir. Dernek, sendika; parti gibi ortak, toplu davranış kuruluşlarının bir önceki dönemde sahip oldukları etkinlik ve otoriteyi yitirilerinin altında bu olgu vardır.

1977 öncesi ve sonrasında egemen olduklarını söylediğimiz iki ayrı —karşı özelliklere sahip— eğilimi birlikte aynı düzlem üzerinde göstermeye çalışırsak, sinüs eğrisine benzer bir gökteri uygunudur. İçinde bulunulan an, bu eğrinin negatif bölgedeki yayı üzerindedir.

Sosyalizm hareketi bu «gidişi» kısıltmak, onun en dip noktaya varmasını önlemek, «pozitif» yöne doğru meylenmesini sağlamak zorundadır. Bunun en önemli aracı güçlü bir propaganda faaliyetidir. Yukarıdan beri söylenenler, bu propagandanın gündelik hayatın sorunlarına yönelik olmasını zorunluluğunu ve bunun ancak sözkonusu sorunların kaynağının «iç»te, varolan «düzen»de, ilişkilerimizde olduğuna açıklayan, kısaca dikhati yeniden «düzen»e yönelten bir propaganda olabileceğini gösterir. Her koşulda ve

her tür araçla sürdürülecek yaygın ve sürekli bir yayın faaliyeti merkezî önemdedir. Bu faaliyet aynı zamanda gündelik sorunlarını bireysel çabalarıyla hafifletmek isteyen geniş toplum kesimlerine yönelik, ortak katılıma, dayanışma ilkeleri üzerinde kurulmuş örgütsel girişimlerle tamamlanmalıdır.

Şu anda «demokratik düzen»imizin başlıca politik güçleri ile 1 Ocak'dan beri «demokrasi-dışı» bir alternatif olarak algılanmakta olan «etkili çevre»ler uzlaşmış görünmektedirler. Ekonomik-toplumsal sorunların kısa vadede çözümlenmesinin imkânsız olduğu, aksine daha da ağırlaştığı gözönüne alınırsa, bu uzlaşmanın uzun süremsizliği sonucuna varmak gerekir. Taraflardan birinin bu uzlaşmayı —ötekini devreden çıkararak— bozmaya cesaret edememesi halinde bu durum her ikisinin de yıpranması, hattâ «çürümeşini» kaçınılmazlaştırır.

Bu bakımdan hernekadar 1973 Mart'ındaki güç ve prestijlerine oranla çok şey kaybetmiş olsalar da, düzenin iki büyük partisinin birlikte veya herhangi birinin oluşturduğu bir partiler ittifakıyla «demokrasi» adına bir çıkış yapması ve «uzlaşma halini» bozmaya çalışması ihtimal dışı değildir. Elbette daha güçlü ihtimal, ordunun «ikinci adım»ı atmasıdır.

Eğer «uzlaşma hali» sürerse, faşist hareketin bütün «demokrasi-dışı» kimliğiyle ortaya atılması için en elverişli koşullar oluşmuş demektir.

Sosyalizm hareketinin, «burjuva demokrasisi»nin köklü eleştirisi eşliğinde kendi, sosyalist demokrasi anlayışına dayalı bir «demokrasi mücadelesi» vermesinin büyük önemi öncelikle bu nedenledir. Somut politik gelişmelerden hareketle yürütülecek bir politik teşhir kampanyası yalnızca «önlem»lerle yok edilmesine çalışılan «demokratik hak»ların bıraktığı boşluğu vurgulamakla yetinemez. Sosyalizm hareketi eşki «de-

mokratik mevzi»lerin yeniden elde edilmesi ile sınırlanamalıdır kendisini. Bu «mevziler» de, örneğin «demokratik kitle örgütleri»nde yıllarca yaşadığımız ayrıntınlıkları dikkate almalı ve bunların ancak daha yüksek bir demokrasi anlayışıyla, geniş kitlelerin yükselen eylemliliği temelinde kurulu sosyalist demokrasi perspektifi ile aşılacağına bilinciyle yürütülmelidir bu kampanya. Faşist hareketin açıkça yürüteceği bir karşı-demokrasi kampanyası, Türkiye'deki «demokrasi»nin verdiği pek çok çürümüşlük malzemesi ile inandırıcılık kazanabilirken, sosyalistler hem bu «demokrasi»nin hem de faşist politik düzenin birlikte eleştirisi eşliğinde kendi özgün demokrasi anlayışları ile boy göstermek zorundadırlar.

«Uzlaşma», her an boşalabilecek bir gerilimin üzerindedir. Bunun ikinci bir kanıtından da söz edilebilir. Bilindiği gibi, «uyarı» olayı, İran ve Afganistan olayları ile Ortadoğu'da durumun bir denbire kritiklediği bir ana denk geldi. «Uyarı»nın bu gelişmeler ile bağlantısı zaten metinde belirtilmektedir. Burada belirtilenden daha kapsamlı bir bağının olduğu gözönüne alınırsa, uyarı ile başlayan gelişmelerin seyrini bölgede gelişmekte olan olayların da etkileyeceği ortaya çıkar.

Ancak bu etkenin varlığı, sosyalizm hareketinin önündeki görevler açısından nitelik değiştirici değildir. Sosyalizm hareketi, bir toplumsal dönüşüm hareketi olarak koşullar ne olursa olsun bu niteliğiyle özdeş kalmak zorundadır. Afganistan trajedisinin —ve her şeye rağmen utancının— ışığında bütün açıklığıyla kavranmalıdır bu. Koşulların son derece güç görüldüğü 1 Ocak sonrası döneme girilirken, sosyalizm hareketi, toplumsal gerçekliği dönüştürmenin zorlu uğrısını bu tazelenmiş bilinçle ve reel-sosyalizmin «yeni model devrim»lerinin en yenisi olan «Afgan devrimi»nin tüm dünyada ve Türkiye'de yarattığı son derece olumsuz etkilenmelerin ağır zararını göğüsleyerek vermek durumundadır.

Birikim 58-59/14

Kitle İletişimi Konusundaki Yazılar Üstüne

Bundan böyle, Birikim'in her sayısında, belirli bir sorunu dergide bir ağırlık oluşturacak biçimde incelemeyi tasarlıyoruz. Bu çerçevede incelenmek üzere seçilen sorunlar, Türkiye'yi somut ve dolaysız bir biçimde ilgilendiren sorunlar olacak. Ancak, sorunların sunulduğunda, aynı konuda dünyanın geri kalan ülke veya bölgelerinde erişilmiş noktaları da duyurmaya çalışacağız. Bazı durumlarda, Türkiye ile dünyanın başka ülkeleri arasındaki mesafe bir hayli uzak olduğundan, bu ülkelerde söylenenler bize fantastik gibi de görünebilir. Ne var ki, bir geri kalmışlığın dayattığı miyopluktan kendimizi kurtarmak için, çağdaş dünyadaki yeni gelişmelerden haberi olmak zorundayız.

Bu sayıda, bir başlangıç olarak, kitle iletişimi sorununu seçiyoruz. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bu sayıda sunduğumuz iki yazı bu sorunun kapsamını bütünüyle çizmek için yeterli değil. Daha sonraki sayılarda bu tür incelemeleri röportajlar, gereğinde açık oturumlar ve sunuş yazıları ile daha dolgun ve doyurucu bir biçimde çerçevelemek amacındayız. Kitle iletişimi sorununu da çok geçmeden bir kere daha ele almak gerektiğine inanıyoruz.

Hans Magnus Enzensberger'in yazısı, kendisinin dünyaca tanınmış uzmanlığına ve otoritesine rağmen, metni çeviren ve açıklayıcı notlarıyla besleyen Ünsal Oskay'ın da özel konuşmalarımızda belirttiği gibi, Batı'da bu konuda raslanan yaklaşımlardan sadece bir tanesi. Bu arada, Enzensberger'in etkilendiği —ya da eleştirdiği— kaynakların hemen hemen hiçbirini Türkiye'de yeterince tanımıyoruz. Örneğin, başlıca kaynağı olan Benjamin ya da sert bir dille eleştirdiği MacLuhan. Üstelik, yazının, yazıda hiç adları geçmediği halde, Adorno ve Marcuse gibi Frankfurt okulu temsilcilerinin kitle kültürüne karşı «elitist» tavırlarına bir polemik havası içinde yazıldığını biliyoruz ve tabii Frankfurt okulu da yeterince tanımıyoruz. Bu, sık sık karşılaştığımız, can sıkıcı bir durum. Gelgelelim, «akademik» diye nitelenebilecek bir tavırla, önce bu kaynakları tanıtmaya çalışmamız da imkânsız. Söz konusu olabilecek bütün yazarları, eserleriyle tanıtmaya kalkışmamız herhalde düşünülemez. Kendi yapacağımız özet-derlemelerle bu eksikliği giderme çabamız da, mümkün olduğu zamanlarda bile, «taraflılık» suçlamasına uğrayabilir. Bu nedenle, önemli gördüğümüz bir sorunda önemli bulduğumuz bir yazıyla karşılaştığımız zaman, tutumumuz, kaynakların bilinmesini beklemeden böyle bir yazıyı değerlendirmek oluyor. Benjamin'in bu yazıda da önemle değinilen yazısı, önümüzdeki günlerin yayın programı içindedir. Kitle iletişimi sorununa yeniden eğildiğimizde, MacLuhan'ın tanıtmaya çalışacağız.

Enzensberger, Brecht ve Benjamin'den yola çıkarak, kitle iletişimini gerçekte devrimci denilecek boyutlarda araştırıyor ve tartışıyor. Sorunun kendisi üstüne söyledikleri kadar, genel olarak sanatsal üretim kavramının anlaşılması açısından da önemli bu yazısı. Ne var ki söyledikleri, bizim açımızdan enine boyuna düşünmeyi gerektirmekte birlikte, pratik uygulanabilirlik bakımından bizlere hayli uzak. Çünkü yazarın, imkânlarını kullanamadıkları için Batı soluunu eleştirdiği demokrasi, bizlere hayli uzak. En basit bir örnekle, Batı'nın resmi televizyonu, ideolojik bir aygıt olarak düzenin yeniden üretimine ne kadar katkıda bulunursa bulsun, arada bir ekrana «sahici» solcuları da çıkarabilir. Böyle bir davet alan «solcu» kendini resmi ya da gayrresmi sansürlere tabi tutmayı düşünmez, düşündüğünü söyler seyircilere. Bu sözlerin etkisini kırmak, başka mekanizmaların işlevidir o ülkelerde. Türkiye'de ise, gayrresmi sansür, resmi sansürden bile daha etkili çalışır. Televizyonda konuşma imkânını bulan bir «solcu», bunu büsbütün kaybetmemek için, söyleyeceği her kelimeyi önceden tartmaya başlar. Örneğin, «sosyalist» yerine «toplumcu» demek gibi gülünç tedbirler girer için içine. Bazı sözlerin zaten böyle yumuşatmalarla bile söylenebileceği düşünülemez. Sonunda «solcu» ekrana, afyonlanmış bir sirk aslanı gibi çıkar. Onca sansürden sonra, resmi ideolojiden sadece birtakım nüanslarla ayırddedilir hale geldiği için, zaten önceden onu tanıyan kimselere çaktırmadan göz kırpmaktan başka bir şey yapmıyordur. Ama iş bununla da bitmez; programı hazırlayanların sansürü başlar bundan sonra. Programcı o «solcu»yu oraya çağırarak kadar iyi niyetli de olsa, işi gücü vardır, işin bir «racon-u» vardır. Bir gayrresmi sansüre de o girişebilir. Bazan ekranda konuşanın, akvaryumdaki balık gibi ağzını açıp kapadığını, ama ses çıkmadığını görürseniz, anlayın ki

Birikim 58-59/15